

İSTANBUL MENKUL KIYMETLER BORSASINDA İŞLEM GÖREN ŞİRKETLERİN BAĞIMSIZ DENETİMİNDE 5 BÜYÜK DENETİM FİRMASININ PAYI

Türkan ÖNDER*

ÖZET

Denetim firmasının büyüklüğünün denetim kalitesi ile ilişkili olmadığı, dolayısıyla denetim firması seçiminde gereksiz bir faktör olduğu görüşüne karşı, DeAngelo (1981), teorik olarak denetim kalitesinin, denetim firması büyüklüğünden bağımsız olmadığını öne sürmektedir. Bu görüşe göre, daha fazla müşterisi bulunan denetim firmaları, bir müşteride buldukları hatayı rapor etmemekle daha fazla kaybedeceklerdir; zira bu olay açığa çıkarılırsa denetim firmasının şöhreti etkilenecek ve müşteri sayılarında azalma olabilecektir. Dolayısıyla müşteri sayısı denetim kalitesi için bir ipotez oluşturmaktadır. Müşteri sayısı fazla ve tek bir müşterinin toplam denetim gelirleri içindeki payı az olan büyük denetim şirketleri daha bağımsız olacaklar dolayısı ile denetim kalitesi de daha yüksek olacaktır.

Bu çalışmanın amacı, 5 büyükler olarak adlandırılan uluslararası şirketlerin kaliteyi temsil ettiği varsayımından hareket ederek, İMKB'deki denetim kalitesini araştırmaktır. Bu amaçla yapılan araştırma sonucuna göre, 1998 ve 1999 senelerinde İMKB'de toplam şirketlerin %42'si ve %48'i 5 büyük olarak tanımladığımız uluslararası denetim firmaları tarafından denetlenmiştir. Ayrıca mali sektör ve sınai sektör bazındaki analizde ise, mali sektör şirketlerinin 1998'de %60'ı ve 1999 senesinde ise %67'si yine 5 büyükler tarafından denetlenmiştir. Bu tesbitlere göre İMKB'de denetim kalitesinin düşük olduğunu söyleyemeyiz.

1. GİRİŞ

Türkiye'de bağımsız denetim, 3568 sayılı Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci, Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanununun çıkmasından önce 5 büyükler olarak tanımlanan (daha önce 8 büyükler

* Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F., Muhasebe ve Finansman Anabilim Dalı.

idi) uluslararası denetim şirketlerinin tekelinde bulunmaktaydı. Menkul Kıymetler Borsasının henüz kurulmamış olması dolayısı ile bağımsız denetim talebi ya uluslararası şirketler tarafından ya da kredi veren finans kuruluşları tarafından yaratılmaktaydı. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın (İMKB) kurulması ve Sermaye Piyasası Kurulunun (SPK) yapılandırılması sonucunda bağımsız denetim ekonomide önemli bir görev üstlenmiş oldu. SPK'nın güvenli bir yatırım ortamı yaratmak ve şeffaflık ilkesi gereğince çıkarmış olduğu kurallara göre, İMKB'da işlem gören şirketlerin finansal tablolarının düzenli olarak bağımsız denetimden geçmeleri ve bunların İMKB bültenlerinde yatırımcıya ulaştırılması gerekmektedir. Bu finansal tablolara dayanarak yatırım kararı alan yatırımcılar açısından, bu tabloların güvenilirliği önem kazanmaktadır. Her ne kadar denetçinin görüşü bir garanti niteliğinde olmasa da, yatırımcılara finansal tabloların bu konuda eğitimi ve tarafsız, dürüst kişilerce denetlenmiş olduğu ve dolayısıyla bu tablolara dayanarak hareket edilebileceği görüşünü vermektedir.

3568 sayılı yasa ile bağımsız denetim yapabilecek kişi ve kuruluşların sayısı artarken İMKB'nın kurulması ve SPK mevzuatına paralel olarak bağımsız denetim için de bir pazar ortaya çıkmış oldu. Bu pazarın 5 büyükler ve diğerleri arasında kıyasıya bir rekabetle paylaşılması söz konusu olmuştur. Bu rekabetin denetim kalitesini ne kadar etkilediğini bilmiyoruz. Ancak 21 Aralık 1999 tarihinde Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna (TMSF) aktarılan bankaların, bağımsız denetimden geçmeleri ve bu bankaların 5 büyükler dışında denetim firmaları tarafından denetlenmiş olmaları denetim kalitesini sorgulamamız gerektiğini göstermektedir. Bu bankaların hepsi Fona devirlerinden önceki hesap dönemine ait dönem için kâr açıklamışlar ve müteakip hesap döneminde ise çok büyük zarar açıklamışlardır. Mesela bu bankalardan Yaşarbank'ın 31 Aralık 1998 tarihinde sona eren yıla ait olumlu görüş içeren bağımsız denetim raporuna göre banka 7,118 milyar lira kâr açıklamışken, bankanın TMSF'na devrinden sonra Banka Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) tarafından 5 büyük denetim firmasından birine yaptırılan bağımsız denetim raporu 31 Aralık 1999 itibariyle Yaşarbankın zararının 558,353 milyar lira olduğunu açıklamış ve bu zararın yarısının geçmiş dönemlere ait olduğunu belirtmiştir. Bu gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür. Yaşarbank'ın halka açık bir banka olması dolayısıyla, hisse senetlerini alan yatırımcıların yatırımları, bankanın TMSF'na devri ile sıfırlanmıştır. Bu gibi durumda olan ve bağımsız denetimden geçerek kâr rakamı açıklayan halka açık bankalara yatırım yaparak daha sonra bunların TMSF'na devredilmesi ile mağdur olan 36,000 yatırımcı bulunmaktadır.¹ Esas itibariyle burada sorgulamamız gereken İMKB'de işlem gören tüm şirketlerin genel olarak denetim kalitesine bakmaktır. Yani İMKB'de işlem

¹ Dünya Gazetesi, 8 Mayıs 2001.

gören şirketlerde 5 büyüklerin payı ne kadardır. Bu bize denetim kalitesi hakkında bir fikir verecektir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde, bağımsız denetim şirketlerinin 5 büyük ve diğer olarak ayrılması, esas itibariyle araştırmacıların değişik kademeli denetim kalitesini denetim şirketinin büyüklüğü ile ilişkilendirmiş olmasından ortaya çıkmaktadır. Bu araştırmacılar 8 büyüklerin (daha sonra birleşerek 5 büyük olmuştur) yüksek denetim kalitesini temsil ettiğini ileri sürmüştür. (Simunic and Stein, 1987 ; DeAngelo, 1981).² Türkiye'de, Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) kapsamında bağımsız dış denetim faaliyetini sürdüren kuruluşların denetim hizmet düzeyinin araştırıldığı çalışmada, ulusal şirketler ve uluslararası bağlantılı olanlar (çalışmanın yapıldığı tarihte büyük altılar olarak anılan uluslararası şirketlerin temsilcileri olarak faaliyet gösteren denetim şirketleri) arasında farklılıklar olduğu ortaya atılmıştır (Ergun, 1999). Hizmet düzeyi kalitesinin belirlenmesinde kullanılan unsurlara bakıldığı zaman, uluslararası denetim şirketlerinin daha organize olduğu, sürekli denetim için harcanan ortalama sürenin bu şirketlerde dünya standartlarına daha yakın olduğu, hizmetiçi eğitim kalitesinin daha iyi olduğu ve uluslararası denetim şirketlerinin çalışan eleman sayısı açısından daha büyük olduğu belirlenmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde, American Institute of Public Accountants, AICPA, (American Profesyonel Muhasebeciler Birliği), 1978 tarihinde kendi bünyesinde iki ayrı birim oluşturmuştur. Bu birimler, halka açık şirketleri denetleyen denetim firmalarının üye olduğu SEC Practice Section ve halka açık olmayan şirketleri denetleyen denetim firmalarının üye olduğu Private Companies Practice Section olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Her iki birimin üyelik şartlarını ve cezai kurallarını belirleme yetkisi bulunmaktadır. Amerikan Profesyonel Muhasebeciler Birliği bünyesinde, Securities and Exchange Commission (SEC)'na rapor veren firmaları denetleyen ve denetlemeyen bağımsız denetim firmaları olarak iki ayrı birim oluşturulması önerisine karşı çıkan 18 küçük firma, 1978 senesinde AICPA aleyhine bir dava açmışlardır.(DeAngelo, 1981:183). Böyle bir ayırımın, büyük firmalara daha fazla güç kazandırmaktan başka bir işe yaramayacağı öne sürülmüştür. Davanın daha sonra düşmesine rağmen, AICPA, büyüklük kavramının önemli olması sebebiyle bu konuyu daha fazla araştırmak üzere özel bir komitenin (Derieux Committee) kurulmasına izin vermiştir. Derieux Komitesi küçük firmaların daha az tanınmaları sebebiyle en az büyük firmalar kadar yüksek kalitede denetim yapsalar dahi seçilmeyeceklerini vurgulayarak, denetim firması seçiminde sadece büyüklüğün yetersiz olduğunu belirtmiştir.

² Ek I. de 1996 senesi itibariyle 6 Büyük uluslararası denetim şirketinin Amerika'da faaliyet gösteren diğer denetim şirketleri ile karşılaştırılması yapılmıştır.

Bu görüşün aksine, DeAngelo (1981: 184) diğer faktörler aynı kalmak şartıyla, büyüklüğün denetim kalitesi üzerinde etkisi olduğunu, yani büyük denetim firmalarının daha iyi kalitede denetim hizmeti sunduklarını teorik olarak öne sürmektedir.

Denetim kalitesine olan talebe baktığımız zaman ise iki değişik modelle karşılaşmaktayız. Datar, Feltham ve Hughes (1991) modeline göre yeni halka arzlarında işverenler ve yatırımcılar daha yüksek denetim kalitesi talep etmektedirler. Denetim kalitesi ile (5 büyükler yüksek kaliteyi temsil etmektedir) şirket riski arasında ve yine denetim kalitesi ile piyasa değeri arasında pozitif bir ilişki vardır. Bu modele göre, halka ilk arzlarında yatırımcılar, denetim kalitesi yüksek olan finansal bilgilere daha fazla güven duycak ve böylece, hisse senedi fiyatı dolayısıyla firma değeri de artacaktır. Buna karşılık Titman ve Trueman'ın (1986) modeli alternatif bir yaklaşımla, denetim kalitesi ile şirket riski arasında negatif bir ilişki olduğunu ve risk arttıkça kaliteli denetime olan talebin azalacağını öne sürmüşlerdir. ABD'de yapılan ampirik çalışmalar her iki modeli doğrulayan yönde olmuştur. Bu değişik sonuçları sınamak isteyen Firth and Smith (1995) 'ın Yeni Zelanda'daki ilk halka arzlarında yapmış olduğu çalışmaların sonuçları DFD (1991) modeli doğrultusundadır. Yani, ilk halka arzlarında riskli olan firmalar genellikle daha yüksek kaliteyi temsil eden 5 büyükleri tercih etmekte ve aynı seviyede aktifleri ve gelir tahmini olan firmalardan 5 büyükler tarafından denetlenen firmaların piyasa değeri daha fazla olmaktadır.

Bu çalışmanın amacı DeAngelo (1981), Simunic ve Stein (1987), Davidson ve Neu (1993) çalışmalarının öne sürmüş olduğu büyük denetim firmalarının daha iyi kalitede denetim hizmeti sundukları görüşünden hareket ederek, İstanbul Menkul Kıymetler Borsasındaki denetim kalitesini araştırmaktır. Ayrıca iki ana sektör bazında yani mali sektör ve sınai sektörde denetim kalitesi açısından bir farklılık olup olmadığı da araştırılmıştır.

2. DENETİM KALİTESİ VE BÜYÜKLÜK ARASINDAKİ TEORİK İLİŞKİ³

Denetim kalitesini, denetim yapılan şirkette var olan bir hata veya hilenin bulunması ve bunun kamuya açıklanmasının, piyasa tarafından belirlenen olasılığı şeklinde tarif edebiliriz. (DeAngelo, 1981:186). Bir denetçinin hata ve hileleri bulma olasılığı ise, denetçinin teknolojik kapasitesine, uyguladığı denetim prosedürlerine veya istatistiki örneklemelelere bağlıdır. Bulunan hata ve/veya hilelerin açıklanmasının şartlı olasılığı ise o denetçinin müşterisinden ne kadar bağımsız olduğuna bağlıdır. Yani, teknolojik olanakları daha iyi olan, denetim prosedürlerini iyi uygulayan ve yeterli ka-

³ Bu teorik ilişki DeAngelo(1981) tarafından öne sürülen ilişkiden özetlenmiştir.

nit toplayan ve denetim sonuçlarını doğru yorumlayan denetçilerin bir şirketteki hata veya hileleri bulma olasılıkları fazladır. Ancak bu hata ve hilelerin bulunması tek başına yeterli değildir, bunların kamuya açıklanması ise ancak denetçinin müşterisinden bağımsız olduğu oranda mümkün olabilir.

Denetim raporlarını kullanan taraflar⁴ denetim kalitesini(yani hem hatanın bulunması hemde kamuya açıklanması olasılığı) ölçmek için belirli maliyetlere katlanmak zorundadır. Bir taraftan kullanıcılar tek başlarına, denetçinin hangi denetim prosedürlerini uyguladığını belirleyemediği gibi (zira çalışma kağıtlarına erişme olanakları yoktur), denetçi-müşteri arasında bu hataların rapor etme olasılığını belirleyecek ilişki hakkında da bir bilgiye sahip değillerdir. Bu durumda denetim kalitesini tayin edebilmek oldukça maliyetli olmaktadır.

Denetim kalitesini ölçmek bu kadar maliyetli iken, kullanıcıların kendilerine daha az maliyetli ve görülebilir bir denetim kalitesi ölçütü geliştirmeleri kaçınılmazdır. DeAngelo, teorik olarak bu ölçütün, büyük firmaların yönetim hata ve hilelerini bulmak ve kamuya duyurmak için daha fazla teşvikleri olduğu görüşünden hareket ederek **denetim firmasının büyüklüğü** olduğunu iddia etmektedir. Bu görüşün doğal sonucu ise, rakiplerinden daha büyük olan 5 büyük denetim firmasının diğer denetim firmalarına göre kalitelerinin daha iyi olmasıdır. Bu firmaların büyüklüğü ise personel sayısı ve gelirleri itibariyle ölçülmekte ve bu firmaların sadece A.B.D. de değil diğer birçok ülkede de ofisleri bulunmaktadır. (5 büyük sıralaması için Ek I.e bakınız).

İlk olarak denetlenen firmalardaki ilk denetim masrafının, denetçi değişikliklerinin sık olarak yapılmasını engelleyen bir unsur olduğu varsayımını yaparsak hali hazırda denetim yapan firmaların bu avantajı kullanarak müşterilerinden daha fazla denetim ücreti talep ettiklerini söylemek mümkündür. Bu ilk denetim masrafı ve denetçi değiştirmenin getireceği ilave masraflardan dolayı, denetçi ve müşteri arasındaki ilişki iki taraflı bir tekelemdir. İki taraflı tekellerde ise her iki tarafında da kurulmuş olan ilişkiyi devam ettirme nedenleri mevcuttur. Yapılan ampirik çalışmalar da denetim firması değiştirme oranının oldukça düşük olduğunu teyid etmektedir: Mesela Burton ve Roberts 1955-1963 seneleri arasında Fortune 500 firmaları için yaptığı çalışmada %1 oranında bir değiştirme oranı bulmuştur. Coe and Palmon (1979) ise 1952-1975 seneleri arasında COMPUSTAT'taki firmalardan rastgele seçerek oluşturdukları örneklerde değiştirme oranının ortalama %2 olduğunu saptamışlardır. Bu oran küçük firmalar için daha yüksek olmakla birlikte %5'i geçmemektedir (DeAngelo 1981: 188).

⁴ Denetim raporlarını kullanan taraflar kreditorler, yatırımcılar, şirket personeli veya devlet kurumları olabilir.

Mevcut denetim firmaları için bir avantaj olan ilk denetim masrafları ve denetim firması değişikliğinde katlanılacak diğer masrafların, mevcut denetçiler üzerinde iki etkisi vardır. Birincisi, bir firmanın denetimini kapmak ve böylece uzun süreli bu firmanın denetçisi olmak için yarışan firmalar, önemli ölçüde fiyat düşüreceklerdir. İkincisi ise, her an işlerini başka bir denetçiye kaptırma riski ile karşılaşan mevcut denetçiler bulduğu bir hatayı rapor etmeyebilecek ve böylece denetim kalitesini düşüreceklerdir. Yani mevcut denetçiler, bağımsızlıklarını kaybedebileceklerdir.

Mantıklı kullanıcılar ise, uzun süre aynı denetim firmasına denetim yaptıran şirketlerde bağımsızlığın ihlal edilebileceği ihtimalini göz önüne alarak, bu şirketlerin hisse senetlerine daha az fiyat biçerek firma değerini düşüreceklerdir. Bunun için mantıklı müşteriler de firma değerindeki düşmeyi önlemek amacıyla, piyasa tarafından daha çok bağımsız olarak algılanan, yani müşteriye elinde tutabilmek için hile yapmaya ihtiyacı olmayan bir denetçiye görev vermeyi düşünebilirler. Bu durumda elinde daha çok müşterisi bulunan denetim firmalarının bir müşteriyi elde tutmak için daha az teşvikleri olacağı doğaldır. Denetçinin, belli bir müşterisinden almış olduğu denetim ücreti bir taraftan, denetçiyi hatalı rapor vermeye teşvik ederek (müşteriyi elden kaçırmamak için) bu müşteriye karşı olan bağımsızlığını azaltırken, diğer taraftan mevcut diğer müşterilerden alınan denetim ücretleri bu tip fırsatçı davranışlar için bir ipotek oluşturmaktadır.

Bu ipotek etkisini şöyle bir örnekle açıklayabiliriz. Mesela, mevcut bir denetçi ileride bir tarihte müşteri kayıtlarında bir hata tesbit etmiş olsun. Müşteri denetçinin bunu rapor etmesini önlemek için denetçiyi denetimden atmakla tehdit edebilir. Bu durumda denetçinin aldatma motivasyonu, bu müşteriden elde edeceği ve doğruyu söylediği anda kaybedeceği denetim gelirinin bugünkü değeridir. Buna karşılık denetçinin doğru olanı raporlama motivasyonu, diğer müşterilerinden elde edeceği gelirlerin bugünkü değeridir. Eğer denetçi yanlış rapor verir ve yakalanırsa, bugünkü değer bir kısmını kaybedecektir zira, bazı mevcut müşteriler tarafından hile yaptığı için denetim hizmeti bu firmaya verilmeyecek ve diğer kalan müşteriler ise denetim ücretlerini düşüreceklerdir. Denetçinin kaybedeceği miktar demek ki hem yakalanma olasılığına hem de mevcut müşteri portföyüne bağlıdır.⁵

Genel bir yaklaşım olarak şunu söyleyebiliriz; diğer faktörler aynı kalmak şartıyla, daha çok müşterisi olan denetim firmalarının bir müşteriyi elde tutmak için hatalı rapor verme olasılığı daha azdır. Denetim gelirinin her müşteri için aynı olduğunu varsayarsak, daha çok müşterisi olan dene-

⁵ Denetçinin yakalanma olasılığı sıfır olsa idi tabii bu durumda, müşteriyi elde tutmak için hatalı rapor vermenin beklenen getirisi her zaman artı olurdu. Bu nedenle AICPA gibi düzenleyici kurumların, yakalanma riskini arttırıcı önlemler alması gereklidir.

tim firmaları daha kaliteli denetim hizmeti sunuyor demektir zira, ipotekleri daha fazladır.

Denetim gelirlerinin müşteri bazında aynı olduğu varsayımını bırakıp, denetim gelirlerinin müşteriye göre değiştiği durumlarda ise, tek bir müşterinin toplam denetim gelirleri içindeki payını hesaba katmamız gerekir. Bu durumda da, yine büyüklük (mevcut müşteri sayısıyla ölçülür) denetim kalitesi için bir ölçüt olmaya devam eder zira, büyük denetim firmalarının ipotek miktarı da büyüktür. Ancak büyüklük tek başına pek bir anlam ifade etmez, burada herhangi bir müşteriyi elde tutmanın bedelinin denetim gelirinin yüzde kaçına tekabül ettiğini bilmemiz gerekir. Mesela Cohen raporu⁶ bir denetim firmasının toplam denetim gelirlerinin büyük bir kısmı bir veya birkaç büyük müşteri tarafından sağlanıyorsa bu denetim firmasının bağımsızlığını korumasının zorlaşacağı belirtilmiştir. Nitekim Amerika Birleşik Devletleri'nde yatırımcısını milyonlarca dolar zarar uğratan Equity Funding Corporation vakasında, bu firmayı denetleyen Wolfson Wiener denetim firmasının %40 denetim gelirlerinin tek bir müşterisinden elde ettiği ortaya çıkmıştır. Amerikan Profesyonel Muhasebeciler Birliğinin yeni SEC Komitesi, toplam denetim gelirlerinin %5'inden fazla denetim geliri sağlayan müşterilerin açıklanmasını mecburi kılmaktadır.

Kullanıcılar, tek bir müşterinin toplam denetim gelirleri içindeki payını bir denetim kalitesi unsuru olarak gördükleri ve bu oranın bir müşteri-denetçi ilişkisinde yüksek olduğu kanaatini taşırsa, o zaman denetçinin 'bağımsızlığının' azaldığını bekleyebilirler. Bu beklentiyi kırmak için denetim firmaları, tek bir müşterinin toplam denetim portföyündeki oranını düşürmeye çalışmaktadır. Büyük firmalar buna bir tepki olarak oluşmuşlardır. Mesela, Peat, Marwick, Mitchell denetim firmasının 1977 yılındaki faaliyet raporunda, en büyük denetim gelirinin toplam gelire oranının % 0.5 olduğu açıklanmıştır.

Sonuç olarak DeAngelo (1981) küçük firmaların, denetim kalitesinin, büyüklükten bağımsız bir olgu olduğu iddialarını kabul etmeyerek, denetim kalitesinin büyüklükten bağımsız olmadığını teorik olarak göstermektedir. DeAngelo, denetim gelirlerinin, denetim kalitesini düşürmeye yönelik fırsatçı yaklaşımları engelleyen bir ipotek olduğunu ve diğer faktörler aynı kalmak şartıyla, denetim firmasının müşteri sayısı ile ölçülen büyüklüğünün ve tek bir müşterinin toplam geliri içindeki payının az olmasının hatalı rapor vermeyi önlediği ve böylece denetim kalitesini arttırdığını ileri sürmektedir.

⁶ 1970'lerin ortalarında AICPA, birçok denetim başarısızlığından dolayı, mesleğin problemlerini araştırmak üzere bağımsız bir kurul oluşturmuştur. Bu kurulun adı Denetçinin Yükümlülükleri Komitesidir aynı zamanda Cohen Komisyonu da denmektedir. Bu kurulun görevi ise çeşitli kritik konularda denetçinin sorumluluklarını belirlemektir.

3. 1998 VE 1999 SENELERİNDE İMKB'DE DENETİM KALİTESİNİN ANALİZİ

3.1. 1998 Senesinin Analizi

1998 senesinde İMKB'de işlem gören 220 şirketin denetim raporlarının hangi denetim firması tarafından hazırlandığı İMKB veri tabanındaki bilgilerden taranmış⁷ ve bunların 93 tanesinin 5 büyük olarak tanımladığımız şirketler tarafından verildiği görülmüştür. Türkiye'de faaliyet gösteren 5 büyük denetim şirketleri ile ilgili bilgiler Tablo 1.'de verilmiştir.

Tablo 1. Türkiye'de Faaliyet Gösteren 5 Büyük Denetim Şirketi

Firma adı	Türkiye'de kuruluş yılı	Ofislerinin bulunduğu iller	Çalışan sayısı	Müşteri sayısı *
Andersen (önceden- Arthur Andersen)	1975	İstanbul Ankara İzmir Bursa	700	1000
KPMG	1982	İstanbul	125	(?)**
Deloitte Touche Tohmatsu	1986	İstanbul Ankara	350	1000
Pricewaterhouse Coopers (PWC)	1981	İstanbul (2) Ankara İzmir	550	1000'den fazla
Ernst & Young (EY)	1983	İstanbul (2)	220	350

* Rakamlar bağımsız denetim firmaları tarafından verilmiş olup, denetim müşterileri dışındaki müşterileri de kapsayan yaklaşık bir rakamdır.

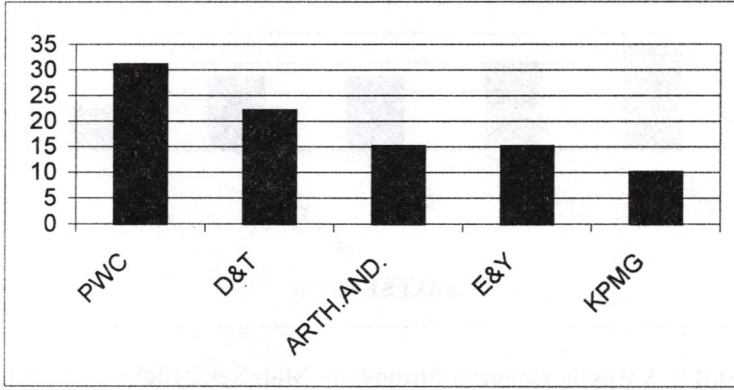
** Bu bilgiye ulaşılamamıştır.

5 büyük ve diğer denetim firmaları dağılımına göre 1998 senesinde İMKB'de işlem gören 220 firmanın %42'si 5 büyük, %58'i ise diğer denetim firmaları tarafından denetlenmiştir. İMKB'da işlem gören şirketlerin denetimlerinin 5 büyük arasındaki dağılımı Tablo 2. ve Şekil 1.'de özetlenmiştir.

Tablo 2. 5 Büyük Denetim Şirketinin Toplam İMKB Firmalarındaki Dağılımı

Pricewaterhouse Coopers	: 31
Deloitte Touche Tohmatsu	: 22
Andersen	: 15
Ernst & Young	: 15
KPMG	: 10
Toplam	: 93

⁷ <http://www.imkb.gov.tr>

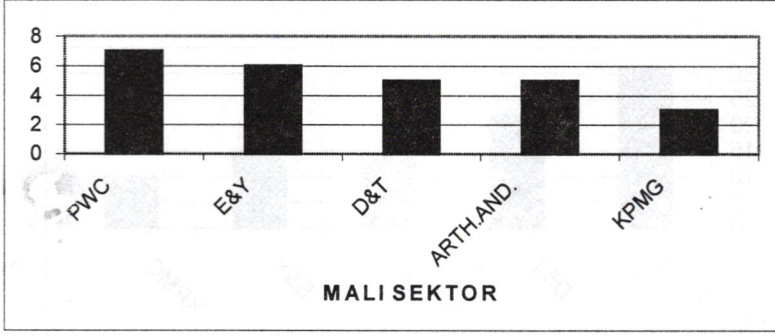

Şekil 1. 5 Büyük Denetim Şirketinin Toplam İMKB Firmalarındaki Dağılımı

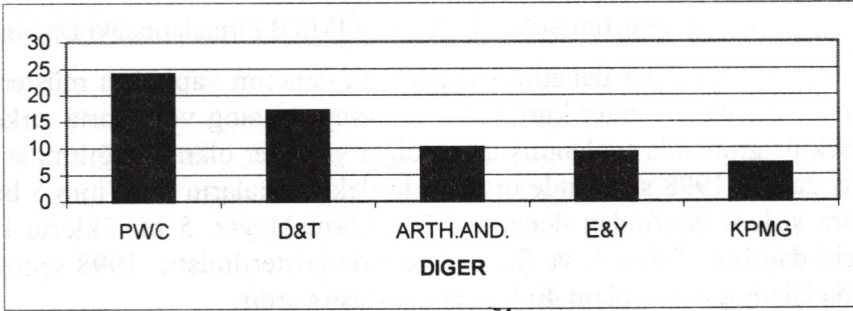
5 büyük ve diğer denetim şirketlerinin denetim yaptıkları müşterilerinin mali (bankalar, aracı kurumlar, factoring, leasing ve sigorta şirketleri mali sektör grubunda toplanmıştır) ve diğer şirketler olarak dağılımına baktığımız zaman 1998 senesinde mali sektördeki firmaların %65'inin 5 büyük denetim şirketi tarafından denetlendiğini görmekteyiz. 5 büyüklerin kendi içindeki dağılımı Tablo 3. ve Şekil 2 ve 3.de gösterilmiştir. 1998 senesinde borsada işlem gören toplam 40 finans kuruluşu vardır.

Tablo 3. 5 Büyük Denetim Şirketinin Mali ve Diğer Sektör Bazında Analizi

Beş Büyük denetim firması	MALİ:	26
	DİĞER:	67
PricewaterhouseCoopers	MALİ:	7
	DİĞER :	24
Ernst & Young	MALİ:	6
	DİĞER :	9
Deloitte Touche Tohmatsu	MALİ	5
	DİĞER :	17
Andersen	MALİ:	5
	DİĞER :	10
KPMG	MALİ:	3
	DİĞER:	7

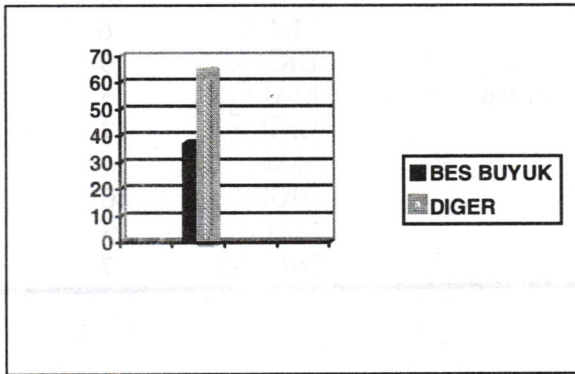

Şekil 2. 5 Büyük Denetim Firmasının Mali Sektördeki Dağılımı

Şekil 3. 5 Büyük Denetim Firmasının Sınai Sektördeki Dağılımı

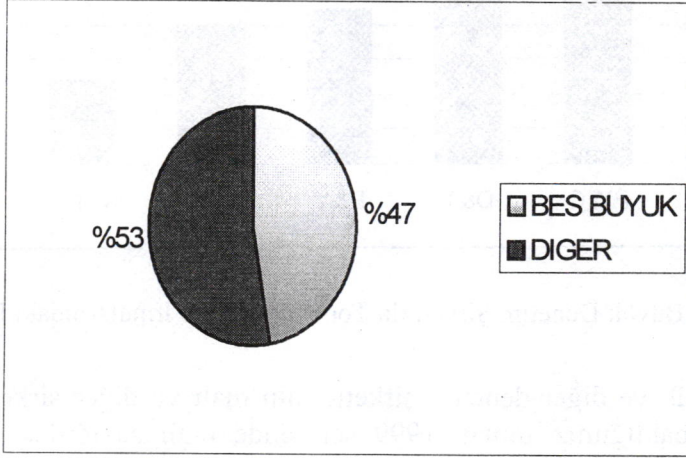
Diğer olarak tanımladığımız grubun ki çoğunluğu sınai sektör firmalarından oluşmaktadır , sadece %37'si 5 büyük denetim firmaları tarafından denetlenmiştir.

Şekil 4. Sınai Sektörde 5 Büyük ve Diğer Denetim Firmaları Analizi

3.2. 1999 Senesi Analizi

İncelenen toplam 259 şirket denetim raporundan 122 tanesinin beş büyük denetim firması tarafından, geri kalan 137 tanesinin ise diğer denetim firmaları tarafından verildiği görülmüştür (Bakınız Şekil 5).

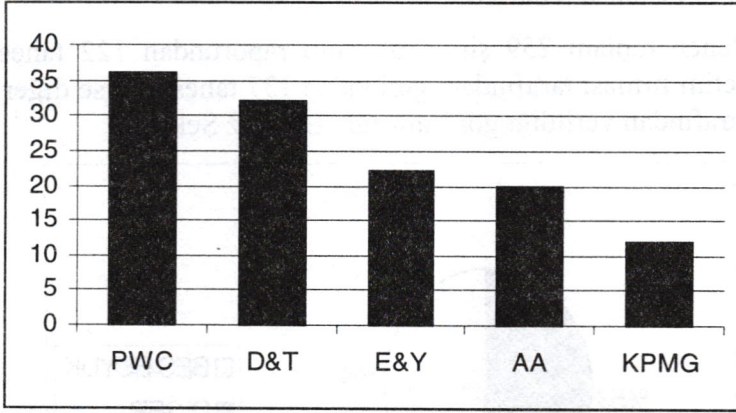

Şekil 5. Toplam Şirketlerin Denetim Analizi

Beş büyük firma arasındaki dağılım ise Tablo 4. de özetlenmiştir.

Tablo 4. 5 Büyük Denetim Şirketinin Toplam İMKB Firmalarındaki Dağılımı

5 Büyük Denetim Firması	: 122
Pricewaterhouse Coopers	: 36
Deloitte Touche Tohmatsu	: 32
Ernst & Young	: 22
Andersen	: 20
KPMG	: 12

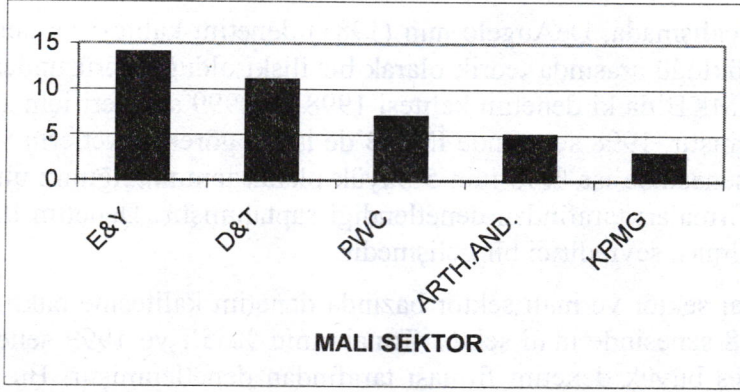
Şekil 6. 5 Büyük Denetim Şirketinin Toplam İMKB Firmalarındaki Dağılımı

5 büyük ve diğer denetim şirketlerinin mali ve diğer şirketler olarak dağılımına baktığımız zaman 1999 senesinde mali sektördeki firmaların %67'sinin 5 büyük denetim şirketi tarafından denetlendiğini görmekteyiz.

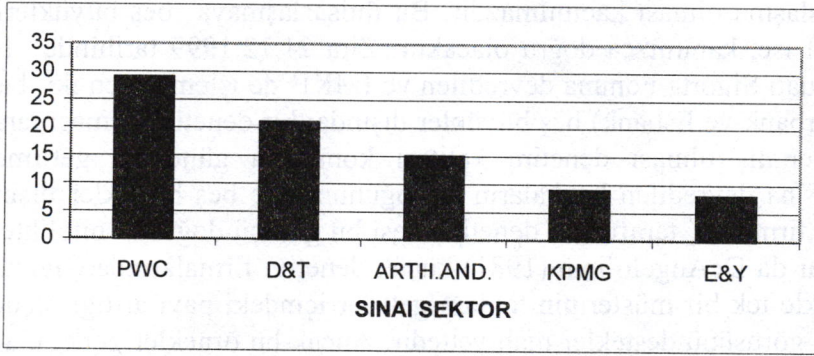
5 büyüklerin kendi içindeki dağılımı Tablo 5. ve Şekil 7 ve 8de gösterilmiştir. 1999 senesinde Borsada işlem gören toplam 60 finans kuruluşu vardır.

Tablo 5. 5 Büyük Denetim Şirketinin Mali ve Diğer Sektör Bazında Analizi

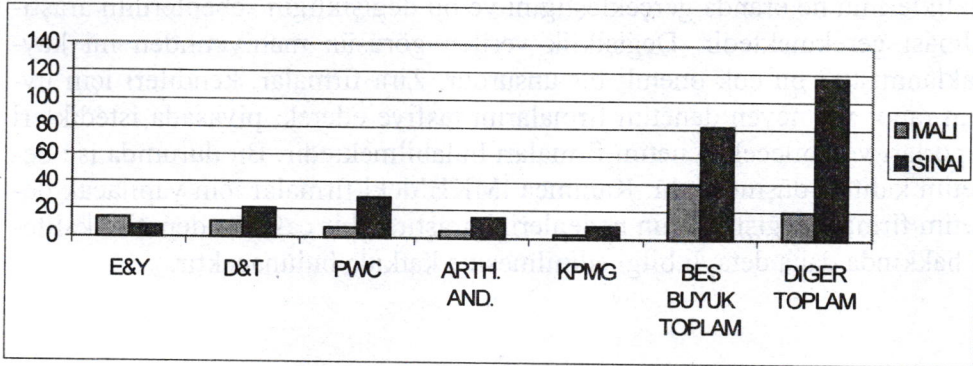
5 büyük denetim firması	MALİ	DİĞER
	: 40	: 82
Ernst & Young	MALİ : 14	DİĞER : 8
Deloitte Touche Tohmatsu	MALİ : 11	DİĞER : 21
Price Waterhouse Coopers	MALİ : 7	DİĞER : 29
Andersen	MALİ : 5	DİĞER : 15
KPMG	MALİ : 3	DİĞER : 9

Şekil 7. 5 Büyük Denetim Firmasının Mali Sektördeki Dağılımı

Şekil 8. 5 Büyük Denetim Firmasının Sınai Sektördeki Dağılımı

Şekil 9. 1999 Senesi için İMKB'da Denetim Kalitesinin Özeti

4. SONUÇ VE GÖRÜŞLER

Bu çalışmada, DeAngelo'nun (1981) denetim kalitesi ve denetim firması büyüklüğü arasında teorik olarak bir ilişki olduğu görüşünden hareket edilerek İMKB'da ki denetim kalitesi 1998 ve 1999 seneleri için saptanmaya çalışılmıştır. 1998 senesinde İMKB'de işlem gören şirketlerin %42'sinin ve 1999 senesinde ise %48'inin 5 büyük olarak tanımladığımız uluslararası denetim firmaları tarafından denetlendiği saptanmıştır. Denetim kalitesinde bir artış olması sevindirici bir gelişmedir.

Sınai sektör ve mali sektör bazında denetim kalitesine baktığımız zaman, 1998 senesinde mali sektör firmalarının %65'i ve 1999 senesinde ise %67'si beş büyük denetim firması tarafından denetlenmiştir. Bu sonuç da denetim firmaları arasında, ihtisaslaşmanın mali sektörde 5 büyük denetim firmasında toplandığını göstermektedir. Karışık finansal enstrümanların olduğu, geniş bir bilgisayar ağı gerektiren ve özel kanunlara tabi mali sektörde ihtisaslaşma olması kaçınılmazdır. Bu ihtisaslaşmaya beş büyüklerin talip olması ise, kanımızca doğru olacaktır. Zira 21.12.1999 tarihinde Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna devredilen ve İMKB'de işlem gören iki bankanın (Yaşarbank ve Esbank) beş büyükler dışında bir denetim firması tarafından denetlenmiş olması denetim kalitesi konusunu gündeme getirmektedir. TSMF'na devredilen bankaların birçoğunun yine beş büyükler dışında denetim firmaları tarafından denetlenmesi bu görüşü doğrular niteliktedir. Bu vakalar da DeAngelo'nun (1981) küçük denetim firmalarında bağımsızlığın özellikle tek bir müşterinin toplam gelirler içindeki payı arttığı ölçüde azalacağı görüşünü destekler mahiyettedir. Ancak bu örnekler genel olarak küçük denetim firmalarında kalitenin düşük olduğu görüşüne varabilmemiz için yeterli değildir.

Yaptığımız bu çalışmanın daha anlamlı olabilmesi için, denetçi değişikliklerinin ne oranda gerçekleştiğini ve bu değişikliğin sebeplerinin araştırılması gerekmektedir. Değişiklik verilen görüşün mahiyetinden mi kaynaklanmıştır? bu çok önemli bir unsurdur. Zira firmalar, kendileri için uygun rapor vermeyen denetim firmalarını tasfiye ederek, piyasada istedikleri raporları verebilecek denetim firmaları bulabilmektedir. Bu durumda ise denetim kalitesi düşmektedir. Kanımca İMKB'deki firmalar için yapılacak denetim firması değişikliğinin nedenlerini araştıran bir çalışma denetim kalitesi hakkında daha detaylı bilgi edinilmesine katkıda bulunacaktır.

KISALTMALAR

İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
SPK	: Sermaye Piyasası Kurulu
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu
AICPA	: American Institute of Certified Public Accountants
SEC	: Securities and Exchange Commission

KAYNAKÇA

- Arens, A.A. ve J.K.Loebbecke. (1997), *Auditing: An Integrated Approach*, Prentice Hall. 7. baskı.
- Datar, S., G.A. Feltham, ve J.S.Hughes. (1991), 'The Role of Audits and Audit Quality in Valuing New Issues', *Journal of Accounting and Economics* 14(March): 3-49
- Davidson,R. ve D.Neu.(1993), 'A Note on The Association Between Audit Size and Audit Quality in Valuing New Issues', *Contemporary Accounting Research* 9 (Spring): 479-488.
- DeAngelo, L. (1981), 'Auditor Size and Audit Quality', *Journal of Accounting and Economics* 3 (December): 183-199.
- Ergun, Ülkü. (1999), 'Bağımsız Denetimde Kalitenin Önemi ve Sermaye Piyasası Kanunu Kapsamında Faaliyet Gösteren Bağımsız Denetim Kuruluşlarının Görünümü', *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 1 (Nisan) : 157-175.
- Firth, M ve A. Smith.(1995), 'Auditor Quality, Corporate Risk, and The Valuation of New Issues', *Review of Quantitative Finance and Accounting* 5: 241-251.
- Simunic, D. ve M. Stein.(1987), 'Product Differentiation in Auditing: A Study of Auditor Choice in The Market for Unseasoned New Issues' Canadian Certified General Accountants' Research Foundation.
- Titiman, S. ve B. Trueman. (1986), 'Information Quality and The Valuation of New Issues', *Journal of Accounting and Economics* 8(June):159-172.

EK-I

1996 tarihi itibariyle Amerika Birleşik Devletleri'ndeki denetim firmalarına ait veriler:⁸

Gelire göre sıralaması	Firma	Net Gelir- sadece ABD- (milyon dolar)		Ortaklar	Personel	Ofisler Sadece (ABD)	Muhasebe ve Denetim/ Vergi/ Danışmalık Gelirlerinin toplam gelire oranı
1	Büyük 6 lar						
2	Andersen Ernst & Young	3,860.2	1,529	24,606	91	32/16/52	
3	Deloitte & Touche	2,974.0	1,864	14,195	91	43/22/35	
4	KPMG Peat Marwick Coopers and Lybrand	2,570.0	1,477	11,458	110	44/20/36	
5	Price Waterhouse	2,289	1,425	10,700	124	45/19/36	
6		1,905.0	1,229	11,369	117	45/20/35	
7	Ülke çapındaki firmalar						
8	Grant Thornton	240.0	282	1,734	48	46/32/22	
9	McGladrey & Pullen BDO Seidman	229.8	387	1,723	73	49/33/18	
10	Bölgesel firmalar						
11	Crowe, Chizek & Co.	76.0	79	603	8	35/19/46	
12	Baird Kurtz & Dobson Plante & Moran	75.4	120	503	20	48/32/20	
13	Moss Adams	67.6	105	479	13	57/24/19	
14	Clifton Gunderson & Co.	59.0	85	396	16	44/40/16	
50	Büyük mahalli firmalar						
75	Kennedy & Co. Philip Rootberg & Co.	14.2	24	125	19	13/76/11	
		10.7	16	59	1	62/29/9	

⁸ Arens A. A., Loebbecke K. J., Auditing: An Integrated Approach, Prentice Hall, 1997 Yedinci Baskı, s.12.